

Očevi u sjeni ratne traume: eksplanacijski sekvencijalni nacrt

Ines Rezo Bagarić, Marina Ajduković, Jelena Ogresta, Gordana Keresteš

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada

Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

27. Bujasovi dani psihologije

8. – 10.5.2025., Zagreb

Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom (IP-2020-02-5967).

SUVREMENO OČINSTVO

- ▶ Uloga očeva → aktivna uključenost u odgoj djece, osjetljivost na potrebe djeteta i preuzimanje roditeljske uloge i odgovornosti (Appelbaum i sur., 2000)
- ▶ Pozitivni učinci aktivnog očinstva na razvoj djece i adolescenata (Sarkadi i sur., 2008)
- ▶ **Podjednaka uloga** roditeljskih ponašanja majki i očeva u predviđanju ishoda mentalnog zdravlja adolescenata (Manuele i sur., 2023)
 - ✓ Sve je veće prepoznavanje važnosti utjecaja oba roditelja na psihosocijalni razvoj djeteta (Georgiou i Symeou, 2018.).

TEORIJSKI OKVIR

- ▶ **MODEL OBITELJSKOG STRESA** (engl. *Family stress model – FSM*) predviđa da ekonomske poteškoće utječu na razvoj djece primarno kroz ponašanja roditelja (Conger i Elder, 1994; Conger, Conger i Martin, 2010)

▶ **POSTRAUMATSKI STRESNI POREMEĆAJ**

- Doprinos obiteljskom stresu → Iskustvo traumatskih događaja i stresne okolnosti zbog financijske situacije mogu doprinijeti većoj izraženosti simptoma (Fel i sur., 2022)
- Povezan je s nepoželjnim psihosocijalnim ishodima (Ainamani i sur., 2017; Cross i sur., 2018), **psihosocijalnim ishodima adolescenata** (Kalebić Jakupčević i Ajduković, 2011, Kožljan, Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2025) i međugeneracijskim prijenosom (Cross i sur., 2018)

- Simptomi PTSP-a kod očeva predviđaju roditeljski stres i negativna roditeljska ponašanja, što bi moglo dovesti do internaliziranih problema kod njihove djece.
- Roditelji s PTSP-om često pokazuju povlačenje i nedostatak roditeljske podrške, što, zajedno s neprijateljstvom, ima nepovoljne ishode na njihovu djecu (Christie i sur., 2019.; Gurtovenko i Katz, 2020.; Weiss i sur., 2022.).

UČINCI NARUŠENOG MENTALNOG ZDRAVLJA NA RODITELJSTVO

- ▶ Višestruki nepovoljni učinci **simptoma posttraumatskog stresa** na roditeljstvo (Christie i sur., 2019; Creech & Misca, 2017; Sherman i sur., 2016)
 - povećani roditeljski stres,
 - smanjeno samopouzdanje i zadovoljstvo roditeljskom ulogom,
 - lošija komunikacija roditelj-dijete,
 - smanjena afektivna uključenost,
 - smanjeno rješavanje problema,
 - niža emocionalna dostupnost
 - korištenje nekonzistentnije discipline,
 - iskazi o agresiji prema djeci
- ▶ Doprinos istraživanja u **razumijevanju kako se psihološke posljedice ratne traume manifestiraju na kvalitetu roditeljstva**
 - ✓ U hrvatskom kontekstu nedostatni empirijski uvidi u dugotrajne učinke rata na pojedinca i obitelj
- ▶ **Usmjerenost na očeve** → Potreba za većim uključivanjem očeva u istraživanja o roditeljstvu i mentalnom zdravlju (Leach i sur., 2019)

CILJ ISTRAŽIVANJA

► Kvantitativni dio

1. Ispitati povezanost mentalnog zdravlja, roditeljskih ponašanja i roditeljskog stresa kod očeva

► Kvalitativni dio

2. Steći uvid u doživljaj roditeljstva očeva adolescenata s iskustvom ratne traume u djetinjstvu ili mladenaštvu

EKSPLANACIJSKI SEKVENCIJALNI NACRT

Kvantitativni dio

Anketno istraživanje

Dvoetačni klaster uzorak

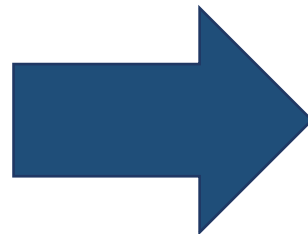
Adolescenti

Roditelji

Očevi

Kvalitativni dio

Polustrukturirani intervjui

Kriterijski uzorak

*Očevi s iskustvom
ratne traume u
djetinjstvu ili
mladenaštvu*

KVANTITATIVNI DIO ISTRAŽIVANJA

SUDIONICI

Obilježja sudionika istraživanja – očeva (n=373)

Obilježje	
Dob	$M = 47,1$ godina; $SD = 5,8$; $TR = 34 - 66$
Stupanj obrazovanja	74,1% završena srednja škola
Bračni status	93% u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici
Broj djece	$M = 1,9$; $SD = ,85$; $TR = 1-5$
Radni status	86,4% zaposlenih

MJERNI INSTRUMENTI

Mjerni instrumenti	Subskale	Br. čestica	Raspon odgovora	α
Upitnik percepcije obiteljskih financijskih poteškoća (<i>Rajhvajn Bulat, Ajduković i Sušac, 2016</i>)	/	6	1-5 (nikad-uvijek)	0.81
Revidirana lista stresnih životnih događaja (<i>LSC-R; Wolfe & Kimberling, 1997</i>)	/	26	da/ne	0.71 - 0.84
Lista simptoma PTSP-a prema priručniku DSM-V (<i>PCL-5; Weathers et al., 2013</i>)	/	20	1-5 (niti malo - jako)	0.95
Upitnik depresivnosti, anksioznosti i stresa (<i>DASS 21; Lovibond & Lovibond, 1995</i>)	Depresivnost Anksioznost Stres	21	0-3 (uopće se nije – uvijek se odnosilo na mene)	0.85 - 0.90
Upitnik psihosomatskih simptoma (<i>PSS; Vulić-Prtorić, 2019</i>)	/	35	1-4 (nikada - gotovo svaki dan)	0.91
Upitnik svakodnevnog stresa (<i>Ajduković i sur., 2022</i>)	/	14	0-3 (nije bilo - bilo je jako prisutno)	0.88
Indeks subjektivne dobrobiti (<i>Rees, Goswami & Bradshaw, 2010</i>)	/	10	0-10 (uopće nisam - u potpunosti zadovoljan)	0.89
Skala roditeljskog stresa (<i>PSS; Berry & Jones, 1995</i>)	/	18	1-5 (uopće se ne slažem - u potpunosti se slažem)	0.83
Upitnik roditeljskih stilova (<i>PASCQ; Skinner, Johnson & Snyder, 2005</i>)	Pozitivna roditeljska ponašanja (<i>toplina, struktura, potpora autonomiji</i>) Negativna roditeljska ponašanja (<i>odbijanje, kaos, prisila</i>)	30	1-4 (uopće nije - u potpunosti je točno)	0.84 - 0.88

REZULTATI

Odnos između doživljenih stresnih/traumatskih iskustava i simptoma PTSP

Broj doživljenih stresnih i traumatskih događaja	Simptomi PTSP
Prije rata	,245**
Za vrijeme rata	,315**
Nakon rata	,218**
Ukupan broj	,326**

** $p < 0,01$

REZULTATI

Odnos između pokazatelja mentalnog zdravlja i roditeljstva očeva

	Pozitivna roditeljska ponašanja	Negativna roditeljska ponašanja	Roditeljski stres
Broj doživljenih stresnih i traumatskih događaja prije rata	-0,071	,121*	0,065
Broj doživljenih stresnih i traumatskih događaja za vrijeme rata	-0,059	-0,015	-0,023
Broj doživljenih stresnih i traumatskih događaja nakon rata	-0,023	0,039	0,043
Simptomi PTSP	-,251**	,425**	,359**
Depresivnost	-,205**	,377**	,379**
Anksioznost	-,170**	,331**	,310**
Stres	-,258**	,403**	,414**
Učestalost psihosomatskih simptoma	-,135*	,375**	,288**
Subjektivna dobrobit	,242**	-,242**	-,380**

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

REZULTATI

Predikcija negativnih roditeljskih ponašanja

Prediktori	Blok 1	Blok 2	Blok 3
	β	β	β
Zadovoljstvo stambenim uvjetima	-0,03	-0,01	0,01
Procjena materijalnih prilika obitelji	0,01	-0,01	-0,01
Materijalna priuštivost	0,06	0,03	0,07
Percepcija obiteljskih financijskih poteškoća	0,34***	0,23**	0,17**
$F_{(4,343)}$	9,29***		
Svakodnevni stres		0,30***	0,16**
$F_{(1,342)}$		34,40***	
Depresivnost			0,13
Anksioznost			-0,10
Stres			0,03
Učestalost psihosomatskih simptoma			0,11
Simptomi PTSP-a			0,18*
$F_{(5,337)}$			7,37***
R	0,313	0,425	0,511
R ²	0,098	0,180	0,261
R ² _{corr}	0,098	0,082	0,081

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

KVALITATIVNI DIO ISTRAŽIVANJA

SUDIONICI (I)

- ▶ Očevi s iskustvom ratne traume u djetinjstvu ili mladenaštvu
- ▶ Namjerni uzorak → **kriterijski uzorak** ($n = 27$)
 - ✓ Kriterij uključivanja:
 - Rezultat na Revidiranoj listi stresnih životnih događaja (*The Life Stressor Checklist-Revised – LSC-R*) > 4

Obilježja sudionika

Dob	$M = 47,1$ godina; $SD = 5,8$; $TR = 40 - 57$
------------	--

Dob u vrijeme početka Domovinskog rada	$M = 17,25$; $SD = 4,32$; $TR = 9 - 26$
---	---

Stupanj obrazovanja	77,1% završena srednja škola
----------------------------	------------------------------

Bračni status	93% u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici
----------------------	--

Broj djece	$M = 1,9$; $SD = ,85$; $TR = 1-5$
-------------------	-------------------------------------

Radni status	86,4% zaposlenih
---------------------	------------------

SUDIONICI (2)

Broj doživljenih stresnih i traumatskih događaja	Min	Max	M	SD
Prije rata	0	3	0.96	0.99
Za vrijeme rata	6	13	8.89	2.00
Nakon rata	0	11	3.15	2.63

► Mjere mentalnog zdravlja:

- PTSP – **12 sudionika** (44%) sa značajnim rezultatom na mjeri PTSP-a
- 5 (19,2%) umjerena do ozbiljna depresivnost
- 4 (14,8%) umjerena do ozbiljna anksioznost

PROVEDBA ISTRAŽIVANJA

► Metoda **polustrukturiranog intervjua**

► Protokol

- *Doživljaj roditeljstva* (percepcija sebe kao roditelja)
- *Sjećanje na odrastanje za vrijeme Domovinskog rata* (opis iskustava, konteksta značajnih događaja, suočavanja, ponašanja i podrška oca i majke, doživljaj kako je rat obilježio odrastanje, doživljaj kako se rat odrazio na njihovo roditeljstvo, značajni događaji nakon rata)
- *Potrebe roditelja* (suočavanje s teškim trenucima, doživljajima, osjećajima i ponašanjima djece, neformalna i formalna socijalna podrška, zadovoljstvo sobom kao roditeljem)

► Neutralni prostor u lokalnim zajednicama

► Raspon trajanja intervjua od 24 do 112 minuta

► Senzibilizirani i stručni intervjueri za područje traume

REZULTATI

Osobni doživljaj roditeljske uloge

► Klasifikacija prema percipiranoj uključenosti očeva:

Aktivno uključeni očevi

- Prisutni u životima djece, brinu o njima, materijalna i emocionalna podrška razvoju djeteta

Djelomično uključeni

- Prisutni u životima djece, ali kritični prema svojoj uključenosti, usmjereni na praktične aspekte brige o djeci

Distancirani očevi

- Očevi s izraženijim PTSP simptomima
- Negativna percepcija sebe u roditeljskoj ulozi
- Jedini ukazuju na prisutnije probleme u komunikaciji s djecom

REZULTATI

Primjer oca s iskustvom ratišta

S8 (54, SSS, umirovljen, oženjen, 2 djece (sin i kćer))

- ▶ **Kvantitativne mjere:** Depresivnost i anksioznost normalna do umjerena razina; dijagnoza PTSP
- Iskustvo **parentifikacije** u primarnoj obitelji
- **Traumatska iskustva** – **ne želi govoriti o njima**, navodi životnu ugroženost
- Nakon rata su mu dijagnostificirani **multipla skleroza i PTSP-a**, prisilno **umirovljenje**, doživljaj nesigurnosti i **financijskih teškoća**
- Negativna slika rata, **izbjegavanje priče o ratu**, neuključenost u udruge ni obilježavanja obljetnica
- Aktivno izbjegavanje i potiskivanje kao glavne strategije suočavanja
- **Nezadovoljstvo očinskom ulogom**
- **Izražena zabrinutost za sina**
- **Doživljaj udaljenosti i nepovezanosti u odnosu** → samokrivljenje

„Ja sam, znači kad sam radio, kad sam ostao raditi u vojsci, znači, bilo je tu puno planova i onda kad ovoga, još kad dobijete dijagnozu pa vas, dobijete otkaz maltene, potjeraju vas u invalidsku mirovinu i ti svi planovi padaju u vodu. I onda ovoga ono, maltene padneš s konja na magarca i onda ne znaš šta bi više. I onda dođu djeca, doduše, ona su bila mala, sad imaju sve veće prohtjeve i ovoga, ono dođe u nekim situacijama da ne znam jednostavno kud se pomaknut. I imam osjećaj kada se ne znam nositi sa životnim problemima, da mi to takav teret stvara nekad da bi radije bio, ili bi zaspao da se više nikad ne probudim.”

„Pa mislim nije on, on nije problematično dijete, znači dečko nije, znači komunikacije između mene i njega je jako slaba, znači, ne komuniciramo, jer, i to mislim da je to moja krivica, najviše. Jer kad je bio mali, znači, ja sam, dopuštao sam im da se igraju, samo da meni ne smetaju.”

“Pokušavao sam doprijeti u njegovu glavu, ali nisam uspio jer on onda, da ga onda opet, znate šta, s obzirom da, da ja nekad krivo reagiram i strpljenje, pa mu kažem, kritiziram ga i tak, onda poslije mi bude žao...”

REZULTATI

Obilježja roditeljstva očeva s izraženijim PTSP simptomima

► Negativan doživljaj sebe kao roditelja

„Iz početka, kao roditelj sam bio nula bodova. Nisam bio podrška supruzi. Nisam bio podrška svojoj djeci. (S37)

Nisam dobar otac. Ne mogu reći. Nisam dobar. (S59)

► Neuključenost u odgoj

- Emocionalno distanciranje
- „Prepuštanje” brige o djeci suprugama

S njima sam se uvijek družio, igrao, to je bilo onda. A onda sam imao neku situaciju jednu malu zdravstvenu i onda od toga. Od toga se malo pogoršao možda moj odnos prema njima. Možda su se oni od mene distancirali. Bio sam završio sam u psihijatrijskoj bolnici na četiri mjeseca. Možda u tom trenutku to je bilo, kao i za njih, možda neki šok. I onda smo se tu malo ono, od tada je malo nastao taj neki jaz. (S44)

Ne znam, ne znam da li im falim. Ali mislim da su se već malo ovoga malo od mene već ohladili kako bi rekao.... Naučili su se, ali mislim da sam ih čak i udaljio od sebe malo. (S59)

Ja te situacije ne prepoznajem kao moja supruga. Supruga je stvarno u tome vična. Ona ima fling taj. Onda ona meni onako malo u šapatu: „Znaš trebao bi to. Trebao bi tako.“. Ono, ukaže mi. (S37)

REZULTATI

Obilježja roditeljstva očeva s izraženijim PTSP simptomima

► Otežana komunikacija s djecom

Imao je nekih muških svojih problema, vidim, ja sam osjećao da nešto nije uredu, ali nisam, ko da sam se bojao. Nije to bilo nešto strašno, on je šutio, ja sam šutio, a da sam ga možda trebao pitati „sine jel te možda nešto muči“. (S44)

„Ne zamaram se ja s time da to mene sada opterećuje, ali jednostavno se to možda sve se očitovalo eto na tu obiteljsku kod kuće jel na taj odnos što se ja možda malo povučem, malo šutim više malo ne znam.“ (S59)

► Negativna roditeljska ponašanja

Više sam strog. Pa, velim sve mora biti onak kak velim po vojnički, recimo. Kaj im se kaže, to moraju i napraviti i tako. (S1)

Ili kao klinci kažu „tati nije bitno ono što ja imam pet u školi“.....Ja nisam takav, ja ću ih više kritizirati nego što ću ih hvaliti, a sad. (S37)

REZULTATI

Obilježja roditeljstva očeva s izraženijim PTSP simptomima

- ▶ Zabrinutost za odnos s djecom usprkos teškoćama u ostvarivanju istog
- ▶ Samokritičnost i svijest o propuštenom u roditeljstvu
 - „Žaljenje” za propuštenim
 - Težnja k povezivanju unatoč poteškoćama

Pa trebalo bi više s njima komunicirati možda malo....Ali ja sam više onako šutljiv tip. Teško je nešto izvući iz njih, recimo neke ako imaju kakvih problema, to je ono. Onda tu možda malo, možda malo zakazao. Recimo, da, to mogu priznati. (S44)

Mogu reći kako se kaže to, znači, nisam bio djeci kad je trebalo najbitnije i kad su bili mali, nisam bio njima otac. Boli me to..” (S37)

Nisam ja nešto preloš ali mogao sam bit puno bolji prema njima. (S59)

ZAKLJUČAK

- ▶ Komplementarnost kvantitativnih i kvalitativnih rezultata istraživanja potvrđuje negativan učinak traumatizacije i problema mentalnog zdravlja na roditeljstvo očeva → **Doprinos ekplanacijskom sekvencijalnom nacrtu**
- ▶ Rezultati daju **podršku Modelu obiteljskog stresa**
- ▶ Prilog dosadašnjim spoznajama o negativnim učincima narušenog mentalnog zdravlja na očinstvo
- ▶ Važnost integriranja **pristupa utemeljenog na znanjima o traumi** u radu s očevima i obiteljima
- ▶ Buduća istraživanja:
 - ✓ Potreba za istraživanjima na različitim uzorcima → Očevi djece u drugim razvojnim razdobljima
 - ✓ Mješoviti pristup i longitudinalna istraživanja s osvrtom na specifična razvojna razdoblja

PRAKTIČNE IMPLIKACIJE

Sustavan i holistički pristup djelovanja

- ▶ Dodatna senzibilizacija i edukacija očeva o mentalnom zdravlju i transgeneracijskom prijenosu trauma
- ▶ Jačanje roditeljskih vještina očeva s izraženim PTSP-om
- ▶ Ciljani programi roditeljstva usmjereni na psihološku podršku za očeve s narušenim mentalnim zdravljem i osnaživanje
- ▶ Pristup stručnjaka zasnovan na znanjima o traumi
- ▶ Sustavna podrška obiteljima kroz psihoedukaciju i savjetovanje
- ▶ Jave kampanje usmjerene na destigmatiziranje traume kod očeva

Roditeljstvo nakon traume nije samo individualni izazov već društvena odgovornost.

REFERENCE

1. Ainamani, H. E., Elbert, T., Olema, D. K., & Hecker, T. (2017). PTSD symptom severity relates to cognitive and psycho-social dysfunctioning—a study with Congolese refugees in Uganda. *European journal of psychotraumatology*, 8(1), 1283086.
2. Appelbaum, M., Belsky, J., Booth-LaForce, C. & Bradley, R. H. (2000). Factors Associated With Fathers' Caregiving Activities and Sensitivity With Young Children. *Journal of Family Psychology*, 14(2), 200-219.
3. Christie, H., Hamilton-Giachritsis, C., Alves-Costa, F., Tomlinson, M., & Halligan, S. L. (2019). The impact of parental posttraumatic stress disorder on parenting: a systematic review. *European journal of psychotraumatology*, 10(1), 1550345. <https://doi.org/10.1080/20008198.2018.1550345>
4. Conger, R. D., Ge, X., Elder Jr, G. H., Lorenz, F. O., & Simons, R. L. (1994). Economic stress, coercive family process, and developmental problems of adolescents. *Child Development*, 65(2), 541-561. <https://psycnet.apa.org/doi/10.2307/1131401>
5. Conger, R. D., Conger, K. J., & Martin, J. M. (2010). Socioeconomic Status, Family Processes, and Individual Development. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 685 – 704. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00725.x>
6. Creech, S. K., & Misca, G. (2017). Parenting with PTSD: A review of research on the influence of PTSD on parent-child functioning in military and veteran families. *Frontiers in psychology*, 8, 1101.
7. Cross, D., Vance, L. A., Kim, Y. J., Ruchard, A. L., Fox, N., Jovanovic, T., & Bradley, B. (2018). Trauma exposure, PTSD, and parenting in a community sample of low-income, predominantly African American mothers and children. *Psychological trauma: theory, research, practice, and policy*, 10(3), 327.
8. Curran, L. (2003). Social work and fathers: Child support and fathering programs. *Social Work*, 48(2), 219-227.
9. Fel, S., Jurek, K., & Lenart-Kłoś, K. (2022). Relationship between socio-demographic factors and posttraumatic stress disorder: a cross sectional study among civilian participants' hostilities in Ukraine. *International journal of environmental research and public health*, 19(5), 2720.
10. Georgiou, S., & Symeou, M. (2018). Parenting Practices and the Development of Internalizing/ Externalising Problems in Adolescence, In: L. Benedetto, & M. Ingrassia, M. (Eds.): *Parenting - Empirical Advances and Intervention Resources*. InTechOpen. <https://doi.org/10.5772/66985>
11. Gurtovenko, K., & Katz, L. F. (2020). Post-Traumatic Stress, Mother's Emotion Regulation, and Parenting in Survivors of Intimate Partner Violence. *Journal of interpersonal violence*, 35(3-4), 876–898. <https://doi.org/10.1177/0886260517690874>
12. Kalebić Jakupčević, K., & Ajduković, M. (2011). Risk factors of child physical abuse by parents with mixed anxiety-depressive disorder or posttraumatic stress disorder. *Croatian medical journal*, 52(1), 25–34. <https://doi.org/10.3325/cmj.2011.52.25>
13. Leach, L. S., Bennetts, S. K., Giallo, R., & Cooklin, A. R. (2019). Recruiting fathers for parenting research using online advertising campaigns: Evidence from an Australian study. *Child: care, health and development*, 45(6), 871-876.
14. Manuele, S. J., Yap, M. B. H., Lin, S. C., Pozzi, E., & Whittle, S. (2023). Associations between paternal versus maternal parenting behaviors and child and adolescent internalizing problems: A systematic review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 102339.
15. Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F., & Bremberg, S. (2008). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: A systematic review of longitudinal studies. *Acta paediatrica*, 97(2), 153-158.
16. Schramm, D. G., & Adler-Baeder, F. (2012). Marital quality for men and women in stepfamilies: Examining the role of economic pressure, common stressors, and stepfamily-specific stressors. *Journal of Family Issues*, 33(10), 1373-1397. <https://doi.org/10.1177/0192513X11428126>
17. Sherman, M. D., Gress Smith, J. L., Straits-Troster, K., Larsen, J. L., & Gewirtz, A. (2016). Veterans' perceptions of the impact of PTSD on their parenting and children. *Psychological services*, 13(4), 401.
18. Van Ee, E., Sleijpen, M., Kleber, R. J., & Jongmans, M. J. (2013). Father-involvement in a refugee sample: Relations between posttraumatic stress and caregiving. *Family Process*, 52(4), 723-735.
19. Weiss, N. H., Schick, M. R., Contractor, A. A., Goncharenko, S., Raudales, A. M., & Forkus, S. R. (2022). Posttraumatic stress disorder symptom severity modulates avoidance of positive emotions among trauma-exposed military veterans in the community. *Psychological trauma : theory, research, practice and policy*, 14(3), 446–452. <https://doi.org/10.1037/tra0001048>